

EUFROSIN POTECA ABOLIȚIONIST*

VENERA ACHIM

(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

Deși despre Eufrosin Poteca s-a scris destul de mult de-a lungul timpului¹, ideile sale cu caracter aboliționist sunt puțin cunoscute. Ele au fost prezente cu precădere în predicile ținute în fața domnitorului, a mitropolitului și a boierilor, în cuvântările rostite în școala de la Sfântul Sava, în scrisorile destinate autorităților politice sau bisericești și în învățăturile transmise elevilor săi.

Teologul, predicatorul, egumenul, filosoful și pedagogul Eufrosin Poteca s-a născut la Nucșoara, în fostul județ Saac/Săcuieni, foarte probabil în 1786², într-o familie de țărani, primind la botez numele Radu³. Educația și-a început-o cu dascălul din sat. Copil sărac, a ajuns la București nu ca elev la Academia grecească, cum ar fi vrut tatăl său, ci ca ucenic în prăvălia unui negustor grec. Acest negustor, sesizând istețimea copilului și dorința lui de a învăța, l-a înscris la școală, alături de băieții săi. Așa și-a continuat Poteca studiile la școala grecească din București, apoi la mănăstirea Neamț, unde a ajuns singur, pe jos, în 1806. După câțiva ani a revenit

* Acest studiu a fost realizat cu sprijinul financiar al Consiliului Național al Cercetării Științifice, CNCS-UEFISCDI, cod proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0655.

¹ Bibliografie selectivă: I. Bianu, *Întâii bursieri români în străinătate. Scrisori de ale lui Eufrosin Poteca. 1822–1825*, în „Revista Nouă”, an I, 1888, nr. 11, p. 421–431; Gabriel Cocora, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca*, în „Mitropolia Olteniei”, an XI, 1959, nr. 3–4, p. 207–213; idem, *Cîteva cuvîntări ale arhimandritului Eufrosin Poteca*, în „Mitropolia Olteniei”, an XVI, 1964, nr. 9–10, p. 758–768; Nicolae Isar, *De la ortodoxie la redeșteptare națională. Viața și opera lui Eufrosin Poteca*, București, Editura Universitară, 2008; Gheorghe I. Moisescu, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca – 1825–1858* –, în „Mitropolia Olteniei”, an X, 1958, nr. 11–12, p. 807–834; idem, *O sută de ani de la moartea arhimandritului Eufrosin Poteca, egumenul Mănăstirii Gura Motrului, † 10 decembrie 1858 – 10 decembrie 1958*, în „Mitropolia Olteniei”, an X, 1958, nr. 11–12, p. 767–779; Eufrosin Poteca, *Însemnări autobiografice*, Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv și bibliografie de Adrian Michidută, Craiova, Editura Aius, 2005; C. Rădulescu-Motru, *Din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, s. III, t. XII, 1943, p. 13–40; G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca*, București, Tipografia Academiei Române, 1883; Ion Vîrtosu, *Pagini din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, București, Tipografia Cărilor Bisericești, 1937; idem, *Eufrosin Poteca, egumen la Mănăstirea Motru. Acte și scrisori*, în „Revista de Istorie Bisericească”, an I, 1943, nr. 2, p. 65–91.

² Exegeții vieții lui Eufrosin Poteca nu au căzut niciodată de acord în legătură cu anul nașterii; opiniile lor, fiecare dintre ele argumentate, menționează 1785, 1786, 1787 sau chiar, la modul general, sfârșitul secolului al XVIII-lea. Vezi discuția la Nicolae Isar, *op. cit.*, p. 8.

³ G. Dem. Teodorescu susținea că numele de botez ar fi fost Dumitru; s-a convenit însă că Dumitru era numele tatălui cărturarului. Discuția la Nicolae Isar, *op. cit.*, p. 9.

în București, la Academia grecească, unde a fost student strălucit. În această școală a funcționat ca profesor de religie din 1816 până în 1818, când a fost numit profesor de geografie „în limba patriei” la Școala românească de la Sfântul Sava („Școala lui Gheorghe Lazăr”). În primăvara anului 1820 a plecat, ca bursier al Eforiei Școalelor (unul dintre cei patru primi bursieri ai Țării Românești⁴), la studii la Universitatea din Pisa (3 ani) și Universitatea din Paris (2 ani), unde s-a specializat mai ales în filosofie, dar a făcut și cursuri de teologie, istorie, geografie, logică, morală, drept, fizică experimentală, limbile latină, italiană, franceză etc.⁵. Revenit în țară, a fost numit profesor de filosofie la Sfântul Sava între 1825–1828 (în 1828 școala s-a închis din cauza intrării rușilor în oraș⁶ și a ciumei) și apoi din 1829 până în 1832, când a fost înlăturat din învățământ, folosindu-se ca pretext vârsta înaintată⁷ (avea doar 46 de ani), în realitate pentru ideile moderne cu care venise din Occident: dreptatea socială, eliberarea robilor, educația prin școală, egalitatea

⁴ I. Bianu, *op. cit.*, p. 421; Gh. I. Moisesescu, *Cei dintâi bursieri ai lui Eufrosin Poteca la Colegiul Național din București*, în „Raze de Lumină”, anul V, 1933, nr. 1 și 2, p. 6. Lipsa de profesori se simțea acut în Țara Românească în acea epocă. În acest context, Dionisie Lupu, mitropolit al Țării Românești între 1819 și 1823, a venit cu ideea trimiterii unor tineri la studii în „școlile Occidentului”, ca bursieri ai statului român. Propunerea sa a fost aprobată de domnitorul Alexandru Suțu, în februarie 1820. Chiar în acea primăvară au fost trimiși primii patru tineri bursieri ai statului român în Italia, la Pisa, unde urmau să-și desăvârșească educația în 4 ani, apoi să se întoarcă și slujească cel puțin 8 ani ca profesori în școlile din țară. Alături de Eufrosin Poteca, „însărcinat și cu observarea celorlalți”, au plecat la studii Constantin Papa Dumitru zis Constantin Moroiu, Ioan Pandele și Simeon Marcu/Marcovici. Stipendiul lui Poteca era plătit de Eforia Școalelor prin negustorul sibian Zenovie Pop.

⁵ Ion Vîrtosu, *Pagini din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, p. 18: „m-am străduit eu mai mult decât toți, de am învățat mai bine și carte românească și grecească și ellinească cu gramatica ei, și latinească și italienească și franțuzească, cu gramaticile lor; și din științe: gheografia, istoria, loghica, morala, filosofia, fizica, cu toate ramurile ei; știința legilor cu dreptul roman civil, dreptul firesc și dreptul politic, și, preste toate, theologia...”.

⁶ În 1828–1829, în timpul războiului ruso-turc, trupele țariste au ocupat Moldova și Țara Românească, instaurând administrația militară rusă.

⁷ Prin adresa din 9 septembrie 1832, generalul Pavel Dmitrievici Kiselev, președintele plenipotențiar al divanurilor Țării Românești și Moldovei, îi comunica lui Neofit, episcopul Râmnicului și vicar al Mitropoliei, că: „L'Ephorie des écoles [...] porte à ma connaissance les services rendus par le père Euphrosinne Poteca, comme Professeur à l'école St. Sawa, et son âge avancé qui ne lui permet plus de vaquer à ses pénibles fonctions”. Kiselev îi solicita episcopului să-i acorde lui Eufrosin Poteca unul dintre posturile vacante de egumen, „en désirant, en récompense de ses services, assurer une retraite paisible au susdit père”. V.A. Urechia, *Istoria scoalelor de la 1800–1864. Cu o scurtă introducere coprinzând note din istoria culturii naționale anterioare secolului al XIX-lea și cu numeroase facsimile de documente, semnături, autografe, etc.*, tomul I, București, Imprimeria Statului, 1892, p. 192. C. Rădulescu-Motru consideră că la 1832 „acordul pentru a-l ținea veșnic în singurătate era așa de unanim luat, încât nici înaintarea ca episcop la o eparhie, fie cât de depărtată de București, nu-i fu îngăduită, deși această înaintare era pe deplin îndreptățită. La alegerile ce avură loc în 1850 pentru trei locuri de episcop, vacante la eparhiile din Râmnic, din Argeș și din Buzău, față de concurenți cu mult inferiori lui, el nu izbuti să întrunească un singur vot măcar.” (C. Rădulescu-Motru, *op. cit.*, p. 17.) De altfel, catedra de filosofie de la Colegiul Sfântul Sava a rămas mulți ani neocupată. Abia în 1842 August Treboniu Laurian a reușit să obțină postul de profesor de filosofie.

în fața legilor și impozitul progresiv pe venit. Nu vârsta, ci propagarea noilor idei a dus la înlăturarea sa din învățământ.

Anul în care Colegiul Sfântul Sava a fost închis (1828–1829) l-a petrecut la Budapesta, unde și-a tipărit cursurile de filosofie, adică traducerea cărții lui Johann Gottlieb Heineccius, *Filosofia cuvântului și a năravurilor, adică logica și itica elementare, cărora se pune înainte istoria filosoficească* (Buda, 1829), contribuind decisiv la fixarea terminologiei filosofice în limba română.

În ceea ce privește viața monahală, Poteca s-a călugărit în anul 1806 la mănăstirea Neamț, primind numele Eufrosin. În 1809 a fost hirotonit ierodiacon, în 1813 ieromonah, abia în 1829 arhimandrit, iar în 1832 a devenit egumen al mănăstirii Gura Motrului, din județul Mehedinți, unde a rămas până la moarte, la 10 decembrie 1858.

Originea modestă și ajutorul primit pentru continuarea studiilor, de la negustorul grec și de la Eforia școlilor, i-au influențat întreaga viață. Cărturar și patriot, Eufrosin Poteca a luptat „să se înfăptuiască dreptate pentru toți fiii acestei țări” și „să trezească mințile spre învățătură românească”, cum scria chiar el⁸.

Precursor al ideologiei pașoptiste, realist în fapte, dar idealist în tendințe, Eufrosin Poteca și-a expus încă din 1819 programul de reforme sociale și politice, când, în calitate de profesor la Sfântul Sava, a fost ales să țină cuvântarea de Paști în fața domnitorului Alexandru Suțu, a mitropolitului Dionisie Lupu și a boierilor mari ai țării. Aceste reforme includeau înființarea de școli în limba română și apărarea celor existente, desființarea tiraniei și a robiei. În *Autobiografie*, el își amintește acest moment: „Așa dar eu am alcătuit un cuvânt atuncea, în care arătam că Taina cea mare a întrupării Domnului Hr[isto]s n-are alt scopos decât să surpe obiceiurile varvaricești, tirănia, și robia, făcând prin botez pre toți oamenii frați între sine, frați cu Domnul Hr[isto]s, și cu toți cunoscându-să de fii ai lui Dumnezeu. O fericită Taină! Dar cum putea să fie cunoscută și folosită această Taină? Prin învățătura filosofiei. Pentru aceasta dar eu îndemnam pre D[omnitorul] A[lexandru] Șuțul, ce ocârmuia atunci, să întemeeze și să apere școalele în limba

⁸ Gh. I. Moisescu, *Cei dintâi bursieri ai lui Eufrosin Poteca*, p. 3–27. Poteca gândea că „Eforia a cheltuit odinioară cu mine spre învățătură în Europa; aduc acum banii înapoi cu dobânda lor”. Prin urmare, el a instituit, din bani proprii (dobânda a 1200 galbeni depuși în contul Eforiei Școalelor), o bursă pentru „copii scăpătați stipendiști în pensionat”, de care au beneficiat, între 1846 și 1858, șapte tineri: Nicu Gărdăreanu din Cerneți, Andrei Jianu/Ionescu din Târgu-Jiu, Anania Popescu din Nucșoara, Nicolae Hristescu din Cerneți, Alexandru și Gheorghe Moroiu (nepoți de frate ai fostului coleg de studii la Pisa și Paris al lui Poteca, Constantin Moroiu), Costache Ionescu (nepot de soră al lui Poteca). Eufrosin Poteca a mai lăsat Colegiului Național Sfântul Sava, prin testament, alți 4000 galbeni (G. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, p. 46–48; Gabriel Cocora, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca la Colegiul Național din București*, p. 207–213; Nicolae Isar, *op. cit.*, p. 216–218), precum și biblioteca sa (Gheorghe I. Moisescu, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca*, p. 832–834, publică un *Catalog de cărțile pâr. Eufrosin Poteca arhimandrit și igumen al sf. monastirii Motru din județul Dolj, românești, grecești, latinești, franțuzești și italienești, pre care le hărăzește la Biblioteca Națională din sf. Sava a Collegiului din București*).

românească”⁹. Se pare că discursul a avut răsunet („Acest fel de idei noo la Curtea țării noastre atunci făcură mare sunet și pentru care pă mine toți mă lăuda și mici și mari”, scria el în *Autobiografie*) și a contribuit la obținerea bursei de studii din 1820 în Italia, bursă pe care până atunci o ceruse, dar nu-i fusese acordată¹⁰.

Ajuns în Italia și apoi în Franța, Poteca își îmbogățește programul reformativ cu ideile noi liberale care frământau apusul Europei în „acele vremi de prefaceri în rânduieli și în cugetare”. Prima reformă necesară, scrie el într-o scrisoare adresată de la Paris, la 15 septembrie 1824¹¹, mitropolitului Grigorie¹² și boierilor efori ai școlilor, este răspândirea învățaturii la sate, altfel „norodul nu e cu puțință să se lumineze”. A doua reformă era întocmirea unei „legi politicești” privind plata impozitelor „fără deosebire de la divaniți până la plugari și la hrănitorii de dobitoace”, deci egalitate în fața legilor și desființarea privilegiilor de clasă. A treia reformă era desființarea robiei țăganilor. În această ultimă chestiune, Poteca afirmă, ferm și amenințător în același timp: „Voiți voi să fiți creștini cu adevărat? Sloboziți robii creștini ce țineți, căci fiind voi creștini, nu vi se cade să țineți robi creștini, pentru că între noi creștinii nu este rob și slobod, ci toți suntem una în Hristos Isus Domnul nostru. Acestea vă poruncește Domnul Dumnezeu, cel atotputernic, aceasta este voea lui cea sfântă, acest adevăr dar de la Dumnezeu eu am fost silit să vi-l spui într-acest chip, precum vi-l scriu, pe carele dumneavoastră urmându-l, Dumnezeu vă va slăvi, vă va mări și va face pe tot norodul Valahiei fericit. [...] De vă veți împotrivi la adevărul mai sus zis, va veni vremea care nu este departe, când altora se va da volnicie de la Dumnezeu, ca să ajute și să lumineze pre norodul rumânesc, iar pre d[omniile]-voastre să vă metahirisească [=întrebuințeze] ca pre cei ce d[omniile]-voastre nu voiți să-i sloboziți, pentru că judecata lui Dumnezeu este nestrămutată”¹³.

După anii petrecuți în străinătate, discursurile rostite de Poteca capătă un conținut ideatic mai bogat, ele sunt o adaptare a ideilor receptate în Italia și Franța la realitățile din Țara Românească.

⁹ C. Rădulescu-Motru, *op. cit.*, p. 21–22; Eufrosin Poteca, *op. cit.*, p. 27. Capitolul II, *Întâmplarea cu cuvântul dela Paști*, se deschide cu un comentariu: „Nu știu de când au fost rămas obiceiul la București, ca dascălii de la școalele de obște să meargă la Curte la Crăciun și la Paști a doua zi după zioa Nașterii, ori după zioa Învierii, și să ducă engomie [= elogiul, laudă prin discurs] care să se zică de unul din ucenicii înaintea Domnului Voievod și înaintea boierilor celor mari”. Menționăm că, după întoarcerea de la studii, între 1825 și 1828, ca profesor la Sfântul Sava, Eufrosin Poteca a fost delegatul corpului profesoral pentru susținerea discursului festiv cu ocazia marilor sărbători bisericești (Crăciun și Paști) și de deschidere a cursurilor școlare.

¹⁰ C. Rădulescu-Motru, *op. cit.*, p. 22; Eufrosin Poteca, *op. cit.*, p. 28.

¹¹ I. Bianu, *op. cit.*, [scrisoarea] XI, p. 427–429.

¹² Grigorie Dascălul, mitropolit al Țării Românești între 1823–1834.

¹³ I. Bianu, *op. cit.*, p. 429. Tot în această scrisoare apare o referire tangențială la robi, la condiția lor de executanți umili ai poruncilor primite. Poteca scrie: „Ne porunciți să învățăm matematica curată și aplicată în soroc de doi ani; la aceasta noi răspundem că de s-ar putea învăța din poruncă, Dumnezeu voastră ați porunci robilor dumneavoastră și așa ați face lesne mulți matematici și filosofi”. *Ibidem*, p. 428.

Întors în țară și numit profesor de filosofie la Colegiul Sfântul Sava din București, Poteca și-a deschis cursul la 1 octombrie 1825 cu o cuvântare îndrăzneată, rostită în fața mitropolitului Grigorie, eforilor Școlilor și a numeroși boieri și școlari¹⁴. El arată că „acum slujba mea este, Prea luminate Doamne, a paradosi [=a preda] tinerilor filosofia spre cunoștința adevărului, dreptății, buna credință la Dumnezeu și supunerea către Stăpânire”, și că „filosofia învață pe om să viețuiască după vrednicia cuvântului încât nu numai faptele sale, ci și dogmele voirilor sale să se poată aplica ca o lege la toți vecinii săi”¹⁵. Este în același timp conștient că „de nu se va putea învăța tot ce ne trebuie, cel puțin veți pricepea măcar tot ce ne lipsește, pricina pentru carea ne lipsește, și mijloacele prin care se dobândește”¹⁶. Cu tact pedagogic deosebit, Poteca strecoară anumite referințe la organizarea socială și politică, la rolul autorităților în raport cu masele și încheie arătând că școala și domnia sunt elementele fundamentale ce pot garanta înnoirea societății și progresul ei.

Și în corespondența particulară, programul de reforme al profesorului Poteca a rămas la fel de radical. Într-o scrisoare trimisă în 1827 stolnicului Voicu Periețeanu, boier muntean aflat la Iași, nu uită să menționeze, ca punct principal în acest program, „că a mai ținea robi, aceasta e împotriva firii, împotriva politicii cei sănătoase și împotriva sfintei noastre credințe”¹⁷.

Anii următori poziția lui Poteca rămâne neschimbată în privința celor „săraci și asupriți” și a necesității eliberării robilor. S-au păstrat două documente edificatoare în acest sens: scrisoarea adresată de el la 17 august 1826 mitropolitului Grigorie Dascălul și cuvântarea rostită în ziua de Înviere a anului 1827 [3 aprilie], în fața domnitorului Grigore Ghica, a mitropolitului și boierilor țării.

SCRISOAREA DIN 17 AUGUST 1826 CĂTRE MITROPOLITUL GRIGORIE DASCĂLUL

Din cauza epidemiei de ciumă, în iulie 1826 Eufrosin Poteca a părăsit Bucureștiul și s-a retras la Curtea de Argeș. De aici i-a scris mitropolitului Grigorie Dascălul¹⁸. Respectând tipicul, ieromonahul Poteca a cerut vești despre sănătatea ierarhului, despre ceea ce se întâmpla în București și despre proiectele privitoare la

¹⁴ Cuvântarea a fost publicată chiar de autor, la București, în 1826, alături de alte două cuvântări (din decembrie 1825 și aprilie 1826), în *Cuvinte panighirice și moralnice, de Eufrosin Poteca, ieromonah și profesor de filozofie*, București, Tipografia Sfintei Mitropolii, 1826, p. 24–45; a fost reluată de Nicolae Isar, *op. cit.*, p. 93–103.

¹⁵ Nicolae Isar, *op. cit.*, p. 93.

¹⁶ *Ibidem*, p. 103.

¹⁷ Gheorghe I. Moisescu, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca*, p. 811; preluare la N. Isar, *Trei scrisori ale stolnicului Voinescu adresate lui Eufrosin Poteca (1826)*, în „Revista de Filozofie”, tom 20, 1973, nr. 6, p. 678. În ceea ce privește identificarea stolnicului, Voicu Periețeanu sau Voinescu, vezi Nicolae Isar, *De la ortodoxie la redeșteptare națională*, p. 25, 41–42.

¹⁸ Gh. Nicolaiaș, *Trei scrisori ale lui Eufrosin Poteca*, în „Convorbiri Literare”, an 57, 1925, p. 816–817; Nicolae Isar, *De la ortodoxie la redeșteptare națională*, p. 131–132.

funcționarea școlilor în acel an. În acest punct al scrisorii, autorul ei nu a mai respectat tipicul și i-a scris mitropolitului despre viața grea a celor săraci și asupriți („Săracii rumâni, săracii rumâni! Ei deaca au oi, plătesc pentru ele; deaca porci, plătesc pentru dâșii; deaca stupi, deaca vii, tutun, plătesc pentru toate, dau și dijma și vamă pentru orice vând, și apoi pă deasupra plătesc și altă dajdie neîncetat, supt deosebite chipuri”), comparând-o cu viața de huzur a celor bogați („treaba lor e să stoarcă pre rumâni”). Mai mult, a insistat apoi asupra pedepsei divine ce-i va lovi pe cei bogați și nepăsători („răotatea lor însă îi va prăpădi și netrebnicia lor îi va face ca praful ce-l spulberă vântul de pre fața pământului”). Singurul mod de a obține iertarea divină era, în credința lui Poteca, ca acești oameni să se îndrepte și „să cunoască pre rumâni și pre țigani frați ai lor și după omenire, și după botez, și după politică; pentru că trăiesc din sudorile lor”. Și numai așa se va putea îndrepta societatea. Pentru că, scria el cu amar: „Noi suntem hristiani ortodoksi și apoi ținem robi ca în vremea păgânătății!”. În acest context, ultima frază sună ca un verdict: „Dar amar noă, de nu ne vom înțelepți mărturisind adevărul, lucrând dreptatea și dobândindu-ne dragostea de la ceriu și de la oameni”.

CUVÂNTAREA ROSTITĂ ÎN ZIUA DE ÎNVIERE A ANULUI 1827

În 1827, Eufrosin Poteca a fost ales pentru a doua oară să țină discursul de Paști în fața domnitorului¹⁹ și a boierilor țării. Discursul, care poartă titlul *Către Înălțimea Sa Grigorie Ghica, Prinț Împărățitoriu Valahiei*²⁰, a fost rostit în ziua de 3 aprilie. Tema abordată cu această ocazie a fost iubirea de oameni: „O! iubire de oameni, înclinație vitează și înaltă, care te arăți în pruncia noastră, prin porniri de o dragoste curată; în tinerețe prin îndrăzneala unii oarbe încredințări; în tot cursul vieții noastre prin lesnirea cu care ne facem prieteni!”²¹.

Ieromonahul Poteca a insistat în discursul său asupra egalității oamenilor în fața lui Dumnezeu și a necesității impunerii acestei legi și pe pământ. Numai iubirea creștinească față de semenii poate aduce fericirea în inimile tuturor, oriunde pe pământ: „Nu trebuie să treceți preste mări și preste țări ca să aflați fericirea; aceasta se poate afla în toate țările, în toate vremile, în toate locurile, întru voi înșivă, împrejurul vostru, pretutindenea, unde voiți să purtați cu iubire de oameni, cu dreptate și cu dragoste cătră voi înșivă și cătră frații lui Hristos”²².

¹⁹ Grigore Dimitrie Ghica (Grigore al IV-lea Ghica), domn al Țării Românești între 1822 și 1828. Adept al absolutismului luminat, Eufrosin Poteca vedea în domnitor „steaua cea povățuitoare”, „părinte” care „nu mai voiește să fie despot robilor, ci tată norodului său” și întrebuințează puterea „numai pentru fericirea norodului său”. Nicolae Isar, *De la ortodoxie la redeșteptare națională*, p. 35.

²⁰ Gh. I. Moisescu, *Două cuvântări ale arhimandritului Eufrosin Poteca, starețul minăstirii Gura Motrului*, în „Mitropolia Olteniei”, an VI, 1954, nr. 4–6, p. 250–255; Nicolae Isar, *De la ortodoxie la redeșteptare națională*, p. 112–118.

²¹ Gh. I. Moisescu, *Două cuvântări ale arhimandritului Eufrosin Poteca*, p. 251.

²² *Ibidem*, p. 252.

Pornind de la exemplul împăratului Constantin, care în 313 acorda Bisericii dreptul de eliberare a sclavilor („mila dumnezească pătrunzând inima sfântului Costandin, l-au hotărât să erte părobi în zioa Paștelor, așazănd încă o lege împărătească tot spre ertarea robilor în zioa de Paști!”), și amintind de asemenea de transformările petrecute în Rusia lui Petru cel Mare și în Franța, Poteca spunea: „Fericiți sunt și prinții carii au urmat acea lege și carii astăzi să fălesc a nu mai avea robi în staturile lor!”²³.

În acest context, Poteca a insistat pentru emanciparea robilor în Țara Românească: „Fericit vei fi dar și Înălțimea ta [domnitorul Grigore Ghica] cu slăviții boeri, de veți urma paradigma sfântului Costandin și a împăraților Europei din zioa de astăzi, mișcați de iubirea de oameni”. Căci, spunea el, „toți oamenii suntem, pentru că este Dumnezeu. Toți avem același început și același sfârșit, pentru că toți venim de la Dumnezeu și iarăși la Dumnezeu voim să mergem. Toți hristianii suntem una, pentru că toți suntem îmbrăcați în Hristos și frați ai lui prin botez”. Dacă nu înțeleg acest lucru, cei ce dețin puterea pe pământ, nu vor rămâne nepedepsiți: „Pentru că Hristos deaca va să lovească cu urgie pre cei ce au lăsat flămânzi și însetați pre frații lui, sau goli și nu i-au îmbrăcat, sau în temniță și nu i-au cercetat, sau streini și nu i-au priimit, au nu cu mult mai vartos va zice: Duceți-vă de la mine blestemaților în focul cel vecinic, pentru că am fost născut după fire slobod asemenea cu voi și m-ați ținut rob ocărându-mă și necăjindu-mă în toate zilele. Au nu v-am spus, că cu ce măsură veți măsura, cu aceia să va măsura voo?”²⁴. Iar de vor trăi în iubire de oameni, își asigura auditoriul Poteca, „fericit vei fi dar și Înălțimea ta cu slăviții boeri, de veți urma paradigma sfântului Costandin și a împăraților Europei din zioa de azi, mișcați de iubirea de oameni.”²⁵

Acest discurs a fost „forfecat de censură”²⁶ și nu a mai fost publicat în epocă din cauza opoziției autorităților față de ideile sociale exprimate. Doi ani mai târziu, Poteca a scris în *Autobiografie* acest comentariu: „Un acest feliu de cuvânt, vai mie, fu lepădat de d-lor Eforii Școalelor²⁷ [...] și Mitr[opolitul] Grigorie²⁸. Un acest

²³ *Ibidem*, p. 251. Poteca greșește aici. Nu putem vorbi, pentru anul 1827, despre abolirea sclaviei în coloniile franceze și în Imperiul rus. Emanciparea a avut loc mai târziu, în 1848, respectiv 1861. Poteca revine și, la 6 decembrie 1848, într-o cuvântare rostită de sărbătoarea sfântului Nicolae, cu prilejul onomasticii țarului Nicolae al Rusiei, vorbind despre misiunea acestuia, sublinia că: „Petru cel Mare fu un monarh din cei dintâi, dar Nicolae moștenitorul său poate să-l întreacă, pentru că supușii săi sunt încă robi. Împăratul Nicolae nu e stăpân desăvârșit decât pentru ca să facă bine.” (Gheorghe I. Moiescu, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca*, p. 818). Poteca era filorus și, chiar dacă nu a fost de acord cu multe dintre prevederile Regulamentului organic, nu l-a criticat pe țar în mod public. În 1848 chiar, el vorbea, în cuvântarea sus-menționată, de „luminatul nostru prezident, ghenearul Kiselef”, deși P. D. Kiselev nu mai conducea din 1834 administrația militară rusească din principate.

²⁴ Gh. I. Moiescu, *Două cuvântări ale arhimandritului Eufrosin Poteca*, p. 252.

²⁵ *Ibidem*, p. 251.

²⁶ *Ibidem*, p. 254.

²⁷ Constantin Bălăceanu, Gheorghe Goleșcu și Ștefan Bălăceanu.

²⁸ Iată cum descrie Poteca relația mitropolitului Grigorie Dascălu cu enoriașii, în general, și cu el, în particular: „Dar ce făcuse? Pentru că el prea curvariu nu era, hoț nu era, ucigătoriu nu era, bețiv

feliu de cuvânt puțin de nu-mi primejdui atuncea viața mea. Și e foarte de crezut că acei întunecați și răi m-ar fi pus la pedeapsă deacă ar fi fost puterea în mâna d-lor [...]. Iată cei ce zac în întunerecul neștiinței în ce idei varvaricești să află! Aceștia se tem de lumina adevărului”²⁹.

Tot în *Autobiografie*, vorbind despre plecarea la Budapesta în anul 1828, când colegiul a fost închis, reia subiectul: „Scoposul meu era să scap odată din București și să nu mă mai întorc niciodată în patria mea. Eu isprăvisem de a arăta patrioților mei toate mijloacele spre mântuire și spre fericire; dar ei nu arăta nici un semn de îndreptare politicească. În cea din urmă eu le hotărâam într-un cuvânt de la Paști la 1827 (pre care nu l-au primit) că mai înainte de a se așeza legea lui Dumnezeu, care este legea dreptății, în patria noastră, – prin care lege mai întâiu să să slobozească robii, să nu mai poată nimenea nici a ținea rob, nici a vinde rob, nici a cumpăra rob; pentru că cum ar putea cineva să zică că el este om, viețuitor cuvântătoriu, după chipul lui Dumnezeu, când ține pre fratele său în robie? pre fratele său zic, carele este născut după fire om, ca și dânsul; născut într-aceiaș țară sau nu, destul să trăească supt acelaș soare; născut prin botez ca și dânsul; înbrăcat întru Hristos și frate a lui Hristos, ca și dânsul”³⁰.

Într-o cuvântare de Crăciun, tot în 1827, Poteca arăta: „dacă voim să fim desăvârșiți, să protimisim binele de obște mai mult decât toate binele nostru în parte [...] căutând înfrățirea, dreptatea și dragostea între înșine și atunci toate celelalte bune se vor adăuga nouă”³¹.

Iată deci cum, cu mai bine de 20 de ani înaintea revoluției de la 1848, în 1827, Eufrosin Poteca predica împotriva robiei: „Oricine poate să înțeleagă nobilitatea de obște a omenirii, nu mai poate suferi nici a fi rob el însuși și nici a ținea pe alții în robie. Așa știe religia creștină să civilizeze neamul omenesc. Însă și numai politicește socotindu-se, robia e un lucru foarte vătămător și barbar”³².

La 24 iunie 1848, în timpul revoluției, Poteca i-a scris mitropolitului Neofit³³, cu două zile înainte de *Proclamațiunea nr. 118* a guvernului provizoriu³⁴, prin care

nu era; el în toate zilele la biserică; el carne nu mânca; el mai înscurt petrecea viață călugărească. Ce dar făcuse, pentru care îl ura oamenii? Ce alt, decât ura pe oameni. [...] Cu ce măsura el oamenilor, cu aceea oamenii îi măsura lui. El nu suferea lumina filosofiei, nici a celorlalte științe. [...] Eu eram foarte păcătos înaintea lui [a mitropolitului Grigorie]; nu atâta pentru că mâncam și beam; nu pentru că nu păzeam la biserică băbește; nu pentru că mă uitam cu dragoste la fete, pentru că așa trăesc toți oamenii cei înțelepți; ci pentru că propoveduiam neîncetat legea dreptății, ertarea robilor și învățătura preoților”. C. Rădulescu-Motru, *op. cit.*, p. 27.

²⁹ *Ibidem*, p. 23.

³⁰ *Ibidem*, p. 32.

³¹ Eufrosin Poteca, *Predici și cuvântări*, Studiu introductiv și note de Arhim. Veniamin Micle, Sfânta Mănăstire Bistrița, Eparhia Râmnicului, 1993, p. 58.

³² *Ibidem*.

³³ Neofit al II-lea (Geanoglu), mitropolit al Țării Românești între 1840 și 1849.

³⁴ Despre *Proclamațiunea nr. 118* din 26 iunie 1848, pentru emanciparea țăganilor particulari în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească, a se vedea Venera Achim, *Emanciparea țăganilor și programul legislativ al guvernului provizoriu din 1848*, în „Revista Istorică”, t. XX, 2009, nr. 1–2, p. 63–72.

era desființată robia: „la 21 ale acesteia (=luna iunie), când am citit noua constituție și acea Proclamație cu deslușirile ei, precum și ieri în 23, când am citit amărănturile acelor eroicești întâmplări, am lăcrămat de bucurie că m-a învrednicit Dumnezeu a trăi până s-au împlinit cele ce de mulți ani am dorit: dreptate, dragoste, fericire”³⁵. O lună mai târziu, guvernul revoluționar i-a cerut egumenului de la Motru, printr-o adresă specială, publicată în „Monitorul Oficial” din 30 iulie 1848, binecuvântarea asupra Patriei³⁶.

Cum emanciparea robilor la 1848 a fost doar vremelnică, Poteca a reluat subiectul, cu mai puțin ecou, în anii următori.

Eufrosin Poteca a considerat că Biserica trebuie să-și asume un rol în eliberarea robilor: „Pentru că această sfântă și mântuitoare învățătură [Biblia] ori pe unde s-au înțeles desăvârșit, a încetat idolatria, antropofaghia și robia fraților lui Hristos, care nu este alt decât o prelungită antropofaghie. Așadar, câte noroade au înțeles bine Evanghelia, au ajuns la punctul cel mai înalt al civilizației”³⁷. Așa se face că prima voce care s-a ridicat public împotriva robiei a venit din rândurile Bisericii. Tema eliberării robilor apare des în predicile și scrierile lui Poteca, de la începutul anilor '20 ai secolului al XIX-lea până spre sfârșitul vieții. El poate fi socotit primul abolitionist român³⁸. Poteca a adus în fața societății românești problema robiei și

³⁵ Gheorghe I. Moisesescu, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca*, p. 817; Nicolae Isar, *De la ortodoxie la redeșteptare națională*, p. 204. Singurul regret al egumenului de la Motru era acela că: „eu, ori mai nenorocit, ori mai păcătos, n-am fost nici în București să mă fi împărtășit de acea înspăimântare și cutremur [=revoluția], nici apoi după izbutire de acea bucurie în proporție. N-am fost nici măcar în Craiova, când au intrat dd. membri guvernului provizoriu”.

³⁶ C. Rădulescu-Motru, *op. cit.*, p. 15.

³⁷ Eufrosin Poteca, *Cugetație de felitățile religiei și clirului pravoslavnic*, [1838], în Gheorghe I. Moisesescu, *Din corespondența arhimandritului Eufrosin Poteca*, p. 812.

³⁸ O trecere în revistă a curentului abolitionist din principatele române, în Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 83–90, unde se face referire și la Eufrosin Poteca (p. 85). Dintre celelalte lucrări privitoare la abolitionismul românesc, amintim: Venera Achim, *Dezrobirea Țiganilor – prima reformă socială în principatele române în epoca modernă*, în Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan (coord.), *Schimbare și devenire în istoria României*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 241–248; eadem, *Proprietarii de robi și dezrobirea*, în Venera Achim, Viorel Achim (coord.), *Modernizare socială și instituțională în principatele române 1831–1859*, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 179–191; Viorel Achim, *Asimilarea Țiganilor în preocupările abolitioniștilor români*, în Venera Achim, Viorel Achim (coord.), *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 91–105; idem, *Romanian Abolitionists on the Future of the Emancipated Gypsies*, în Viorel Achim (ed.), *Identity Projects and Processes in the Romanian Space, 19th–20th Centuries*, Cluj-Napoca, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, 2010 („Transylvanian Review”, vol. XIX, Supplement No. 4), p. 23–36; Raluca Tomi, *Abolitionismul românesc la 1848. Influențe, trăsături*, în „Revista Istorică”, t. XX, 2009, nr. 1–2, p. 47–61; eadem, *Mișcarea abolitionistă din principate și impactul ei asupra legislației de dezrobire 1849–1856*, ibidem, t. XXI, 2010, nr. 1–2, p. 57–71; eadem, *The French influence over Abolitionism in the Romanian Principalities*, în Viorel Achim (ed.), *Identity Projects and Processes in the Romanian Space, 19th–20th Centuries*, Cluj-Napoca, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, 2010 („Transylvanian Review”, vol. XIX, Supplement No. 4), p. 9–22.

necesitatea desființării acestei instituții. Argumentele lui au fost de ordin moral, istoric și religios: imoralitatea robiei, învățătura creștină și mândria românilor de a fi urmași ai romanilor, ai sfântului Constantin care i-a slobozit pe robi.

Eufrosin Poteca și-a expus în mai multe rânduri convingerile aboliționiste, dar nu a fost urmat de alți învățați ai Bisericii. Conducerea Bisericii nu a fost de acord cu atitudinea arhimandritului Poteca, pe care l-a marginalizat. Unele dintre scrierile lui nu au fost publicate în epocă din cauza opoziției autorităților față de ideile sociale exprimate de autor.

EUFROSIN POTECA AS ABOLITIONIST

Abstract

This study deals with the less known abolitionist activity of theologian, philosopher, and pedagogue Eufrosin Poteca (1786-1858). After receiving a scholarship from the School Administration of Wallachia, in order to study at the Universities of Pisa and Paris from 1820 until 1825, he returned to the country with modern ideas. Among these ideas one may find social justice, freedom of slaves, education through school, equality in front of the law, and progressive taxation. The topic of liberation of the slaves appeared in the sermons and writings from the early 1820s to the end of his life. Eufrosin Poteca may be regarded as the first Romanian abolitionist. He raised the issues of slavery and the necessity of the abolition of this institution within the Romanian society. His arguments were both moral and religious: the immorality of slavery, the Christian law and the pride of the Romanians as descendants of Saint Constantine, whom freed the slaves. Some of Eufrosin Poteca's writings were not published due to the opposition of the authorities towards his social ideas.

Keywords: Eufrosin Poteca; slavery; Romanian abolitionism; slave emancipation.